

НЕВЯДОМЫ ГЕНЕРАЛ

З жонкай у дзень вяселля. 1926.

вцакага Саюза і генерал-лейтэнант танкавых войскаў (абыходзячы званне генерал-маёра)! І адбылося гэта... 24 ліпеня 1941-га — у той самы дзень, калі было падпісана прадастаўленне і на Даватара. Мала таго — яны абодва ваявалі на Заходнім фронце і нават у адным і тым жа месцы. А за два дні да гэтага быў падпісаны Указ аб прысваенні звання Героя Савецкага Саюза капітану-танкісту Кадучэнку — намесніку камандзіра батальёна танкаў Т-34 у дывізіі Мішуліна. Цалкам відавочна, што ўсе тры ўдзельнічалі ў нейкай найважнейшай баявой аперацыі, даручанай асабіста Сталінным. Адказ з'явіўся зусім нечакана — у кнізе А. Глушко «Гершапраходцы ракетабудавання» прыведзена фота супрацоўнікаў ракетнага навукова-даследчага інстытута, узнагароджаных за стварэнне «кацюшы», дзе побач з Косцікавым, які атрымаў зорку Героя Сацпрацы, стаіць Мішулін у новенькай генеральскай форме і таксама з залатой зоркай Героя.

Становіцца ясна, што прычынай усіх гэтых узнагароджанняў стаў паспяхова першы баявы залп ракетных устаноўкаў М-13 («кацюш»), зроблены 14 ліпеня 1941-га батарэяй капітана Флёрава па скапленні чыгуначных складаў на станцыі Орша-Таварная. Верагодна, там побач са складамі з нямецкай тэхнікай, боепрыпасамі і гаручым апынуліся і саветскія склады з сакрэтнай зброяй — ракетнымі ўстаноўкамі, якія не паспелі эвакуіраваць, і боезапасам. Іх трэба было знішчыць. Для знішчэння гэтых эшалонаў і была паслана батарэя капітана Флёрава — 7 пусковых устаноўкаў М-13 на шасі ЗІС-6 з вялікай колькасцю машын суправаджэння (170!). Група прарвалася ў тыл праціўніка і шукала сярод чыгуначных складаў прызначаны для знішчэння. Пры гэтым яна дайшла ўжо да Барысава. Але патрэбныя склады былі выяўлены толькі ў Оршы, куды і перанакіравалі батарэю Флёрава.

Вось якім, хутчэй за ўсё, было «адказнае даручэнне» Даватара: ва ўмовах распачатага нямецкага наступлення ён павінен быў прарвацца ў штаб 16-й арміі і атрымаць танкавае і пяхотнае прыкрыццё для суправаджэння батарэі Флёрава ў руху па тылах праціўніка. Затым, пасля выканання задачы, вывесці батарэю на тэрыторыю, занятую саветскімі войскамі. Усё гэта было выканана ў перыяд 11-16 ліпеня. Гэта пацвярджаюць і даты на лістах Даватара, якія захаваліся ў сям'і: «7 ліпеня 41 г. г. Смаленск. Я даехаў нармальна. Адрес пакуль невядомы». «10 ліпеня 41 г. Лісты буду пісаць на пошту да запатрабавання...» Значыць, ён

выехаў з Масквы ўжо пасля выступлення Сталіна па радыё (3 ліпеня) і яго вяртання да спраў, г.зн. мог атрымаць асаблівае заданне і паўнамоцтвы нават асабіста ад яго.

Незразумела толькі, чаму неадзначана была ацэнена правядзеным гэтая баявая работа Даватара, Мішуліна і Кадучэнка. Яшчэ менш зразумела, чаму ніяк не быў адзначаны камандзір батарэі М-13 капітан Флёраў, які ў 1960 годзе быў прадастаўлены да звання Героя, але ўзнагародзілі яго толькі ў 1963-м... ордэнам Айчыннай вайны (пасмяротна). І ажно ў 1995-м яму было пасмяротна прысвоена званне Героя Расійскай Федэрацыі.

Хочацца адзначыць, што ў гэтай аперацыі побач з Даватарам быў будучы начштаба яго корпуса (капітан у ліпені, а ў лістападзе — ужо палкоўнік) Картавенка. Ён адначасова з Даватарам быў узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга за тое, які гэта сказана ў яго ўзнагародным лісце, «што з боем прабіваўся наперад і дастаўляў вогнезапасы на месца аж да гармат». Гэта дае сур'езны падставы для разумення таго, што адбывалася тады пад Смаленскам. Бо гэтыя ўзнагароджаны былі ў ліку першых узнагароджаных той вайны. Але ж вораг не быў разбіты. Смаленск здалі. Дык за што ўзнагароджвалі? Якія пастаўленыя правядзеным задачы былі выкананы? Аказваецца, вельмі важныя.

Камандуючы корпусам

У ліпені-верасні 1941-га Даватар меў на руках дакумент (хутчэй за ўсё, мандат ДКА) з такімі паўнамоцтвамі, што любыя сустрэты ім войскія групы, якія выходзяць з акружэння, і нават цэлыя часці былі абавязаныя падпарадкоўвацца яму і выконваць усе яго ўказанні. Так неадкладна падпарадкаваліся Даватару дзве кавалерыйскія дывізіі — 50-я Кубанская пад камандаваннем палкоўніка І.А. Пліева і 53-я Стаўрапольская на чале з камбрыгам К.С. Мельнікам. Па ўспамінах Пліева, менавіта на рацэ Мяжа, у раёне возера Емлень, малады, падцягнуты палкоўнік, які пры знаёмстве прадставіўся «афіцэрам сувязі штаба фронту», узначаліў Асобную кавалерыйскую групу Заходняга фронту і павёў яе ў першы рэйд па тылах праціўніка.

Галоўнымі мэтамі рэйду сталі склады, на якія яны выходзілі (ужо захопленыя нават адбівалі ў праціўніка), дастаўлялі боепрыпасы артылерыйскім і мінамётным часцям, узбройвалі і забяспечвалі боепрыпасамі мясцовыя партызанскія атрады і

падрывалі ўсё, што не маглі вывезці. Менавіта гэта з'яўлялася галоўнай боезадачай кавалерыйскай групы Даватара падчас усіх яе рэйдаў па тылах, а таксама ўсіх іншых кавгруп, якія здзяйснялі рэйды ў іншых месцах.

Яны наводзілі жах на фашыстаў, нечакана з'яўляючыся ў іх тылах. Даватар, які і сам быў майстрам шабельнай рубкі і выдатным наезнікам, амаль у поўным складзе павёў за сабой на фронт кавалерыйскую групу легендарнага артыста Маскоўскага цырка Міхаіла Туганова.

Даватарцы пранікалі ў глыбокі тыл праціўніка, знішчалі склады з боепрыпасамі і запасамі харчавання, выводзілі акружэнцаў, вывозілі параненых, стваралі партызанскія атрады.

«Але ішлі яны і ў лабавыя атакі, гэта таксама вядома і колькі разоў у кіно паказана, — кажа Рыта Даватар. — Я ведаю кавалерыста Іванкіна, які на кані кінуўся з шашкай на танк. Ну, хіба гэта не подзвіг? Ён быў узнагароджаны. Але звычайна перад боем яны спешваліся і далей хто з вінтоўкі, хто з кулямёта — грамлі і немцаў, і іх тэхніку. Тугануцы проста ашаламлялі немцаў — то з-пад каня выскачаць, то ў поўны рост на яго ўскочаць. Немцы былі ўражаны такім майстэрствам», — кажа Рыта Львоўна.

У лістоўках, расклееных у акупіраваных немцамі падмаскоўных вёсках, за галаву Даватара была паабячана буйная ўзнагарода — 100 тысяч рэйхсмарак. Каб адпомсціць генералу, немцы цалкам спалілі яго родную вёску Хоціна ў Беларусі. Бацькі і сястра Льва Міхайлавіча паспелі ўцячы ў лес да партызанаў.

Пасля здачы Смаленска па меры набліжэння фронту да Масквы ўсё складаней становілася здабыча і дастаўка боепрыпасаў са стратэгічных складаў. Кавалерыйскую групу Даватара ўсё больш сталі разглядаць як лінейнае злучэнне, якое выкарыстоўвала ракетныя ўстаноўкі — уючны і санкавы варыянт. Гэта дазваляла хутка перакідаць яе на патрэбныя ўчасткі фронту цалкам або па частках — дывізіямі.

Відавочна, Даватар пратэставаў супраць выкарыстання злучэння яго корпуса ў якасці прамой замяны стралковых дывізіі (вядома, напрыклад, што Ракасоўскі адмовіў Жукава, які прапаноўваў яму ўзначаліць вайсковыя кавалерыйскія карпусы, палічыўшы няправільным кідаць коннікаў на танкі). Напэўна, падобныя экзэцсы мелі месца і з Даватарам. У выніку ён быў прызначаны намеснікам камандуючага арміяй і камандзірам групы войскаў, у склад якіх уваходзіў і яго корпус. Гэтым прызначэннем Даватар з падпарадкавання Стаўкі пераводзіўся ў непасрэднае падпарадкаванне камандуючага фронтам.

Пры гэтым прызначэнні ён атрымаў запіску ад камандуючага Заходнім фронтам Жукава. У запіску, як кажа дачка генерала Рыта Львоўна, Жукаў з уласцівай яму рэзкасцю папракаў Даватара ў не-

рашучасці. Цалкам відавочна, што гаворка ішла аб нязгодзе Даватара з выкарыстаннем кавалерыі як звычайнай пяхоты, калі байцы спешваліся, укладвалі коней на зямлю і з-за іх вялі агонь па праціўніку. Ён лічыў, што значна большую карысць прынясе рэйд коннай групы па тылах, які адцягне з фронту значныя сілы немцаў. У выніку ў момант контрнаступлення саветскіх войскаў пад Масквой Даватара з толькі што сфарміраванай неабстрэлянай 20-й кавдывізіяй падпалкоўніка Таўліева перадалі ў 5-ю армію генерала Го-варава. Завяршэннем ўсяго гэтага ланцужка з выпадковасцяў і заканамернасцяў стала неверагодная кулямётная чарга, якая абарвала жыццё героя.

Перад гібеллю ён адпусціў

свайго баявога каня

Гэта здарылася непадалёк ад вёскі Палашкіна, што за 12 кіламетраў ад г. Рузы. Даватар асабіста аглядаў у бінокль мясцовасць перад боем. Казакі знаходзіліся за спінай камандзіра — метраў за 700. Генерал адпусціў каня і зняў бурку, якая на фоне заснежанага поля і рэдкіх дрэў была добрай мішэнню. І толькі ён стаў у поўны рост, як яго тут жа літаральна прашыла кулямётнай чаргой. Льву Даватару было ўсяго толькі 38.

Адбылося гэта 19 снежня 1941-га, калі нашы войскі ўжо перайшлі ад абарончых бітваў да контрнаступлення. За дзень да гібелі Даватар атрымаў ужо згаданую вышэй шыфрорку ад камандуючага Заходнім фронтам Жукава.

У гэты час жонка генерала, Алена Лаўрэнцьеўна, дачка Рыта, старэйшы брат Аляксандр, якога ў сям'і ўсё звалі Шурам, знаходзіліся ў эвакуацыі.

«Мама, калі атрымала тэлеграму, у якой паведамлялася пра смерць бацькі, нам нічога не сказала, — успамінае Рыта Львоўна. — Проста па яе паводзінах мы зразумелі, што адбылося нешта непапраўнае. Потым яна, вядома, паказала яе нам, але тут жа стала гаварыць, што гэта памылка, што нам трэба збірацца ў Маскву».

Алена Лаўрэнцьеўна з дзецьмі жыла тады ў маленькай вёсачцы Варлакава пад Чэлябінскам. «З Масквы нас эвакуіравалі імкліва. Мы жылі тады на Камсамольскім праспекце. Пад'ехаў сталічны камандант Арцём'еў, нас пагрузілі ў грузавікі і хутка павезлі на Казанскі вакзал. Мы з'ехалі, практычна, у чым былі», — кажа Рыта Даватар.

Яны прыбылі, і амаль следам прыляцела тэлеграма пра гібель Льва Міхайлавіча. У ёй камандаванне 2-га гвардзейскага кавалерыйскага корпуса паведамляла пра смерць Даватара і пра тое, што ўвесь асабовы склад даў клятву адпомсціць за

свайго камандзіра.

У гэты ж дзень сям'я атрымала і пасылку, якую Даватар адправіў з Масквы. У ёй былі сухары, цукар і цёплыя рэчы, якія ён сабраў у апусцелай кватэры на Камсамольскім праспекце.

З вёскі, дзе любіць цягнік спыняўся роўна на хвіліну, Алена Лаўрэнцьеўна з сынамі і дачкой ехалі ў вагоне да Масквы больш як два месяцы.

«Мы прыехалі ў Маскву 8 сакавіка 42-га, акрамя вошай, мы з сабой нічога не прывезлі. Што такое цяплюшка? Гэта — вагон для перавозкі жывёлы. Пасрэдзіне печка-буржуйка, вакол яе драўляныя лаўкі, на іх — людзі, якія схіліліся да гэтай печкі. Твар і рукі ў цяпле, а спіна ў інеі», — распавядае Рыта Даватар. Алена Лаўрэнцьеўна паверыла ў смерць мужа толькі тады, калі ёй перадалі фатаграфію, зробленую за некалькі хвілін да пачатку крэмацыі цела генерала.

Яны пажаніліся неўзабаве пасля знаёмства — у 1926-м, разам пражылі амаль 16 гадоў. Больш Алена Лаўрэнцьеўна замуж не выходзіла.

Пакуль кавалерыйскі корпус Даватара стаў пад Масквой, казакі, які маглі, падкармлівалі сям'ю Льва Міхайлавіча. Прывозілі кацялкі з пярловай кашай, сухары. «Прыезджалі гэтыя дарослыя, суровыя мужчыны з абветранымі тварамі, у папах, бекешах. Прыціснуць мяне да сябе, падрапаюць мой твар ордэнамі і медалямі і плачуць. Вось гэтыя казакі са слязьмі на вачах на ўсё жыццё засталіся ў маіх успамінах», — кажа Рыта Даватар. Пасля смерці Льва Міхайлавіча кавалерыйскім корпусам камандавалі не менш праслаўленыя военачальнікі Іса Пліеў, Уладзімір Крукаў.

Але менавіта Даватара казакі да канца вайны лічылі сваім бацькам-камандзірам.

«Я не ведаю чаму, але татавай «Залатой Зоркі» нам так і не перадалі. А яму ўжо на другі дзень пасля гібелі, 21 снежня, было прысвоена гэтае высокае званне пасмяротна. Спачатку мама неяк спрабавала высветліць, чаму нас вырашылі пакінуць без гэтага медаля, а потым вырашылі не рабіць гэтага. Вы ведаеце, і ў вайну, і пасля мама ўсё больш вырашала бытавыя праблемы. Мы, вядома, атрымлівалі дапамогу за бацьку, але жылі вельмі цяжка, і гаспадарчыя клопаты нас проста асірвала», — успамінае дачка Даватара.

Яны жылі ў пакоі ў адным з дамоў на Камсамольскім праспекце і ніколі імем героя Даватара не спекулявалі. Каб дастаць дровы, які ўсе масквічы ў тую пару, падоўгу стаялі ў чэргах на прыёме да чыноўнікаў. Як усе, гэтыя дровы самі пілавалі і калолі. Разам з іншымі жыхарамі ўскопвалі двор каля дома і садзілі бульбу. Выжывалі як маглі.

Амаль 20 гадоў прах генерала не быў пахаваны

Увесь гэты час Алена Лаўрэнцьеўна дабівалася таго, каб у яе мужа была звычайная магіла, на якую можна было б прыйсці і пакланіцца.

«Бацька быў крэміраваны на тэрыторыі могілак Данскога манастыра. Урна з яго прахам стаяла ў самім крэматырыі. Я добра памятаю, як мы прыходзілі туды з мамай, нам ключом адкрывалі дзверы за чорнай фіранкай. На стале — гэтая скрынка, побач з ёй стаялі яшчэ ўрны — з прахам Івана Панфілава і Віктара Талаліхіна. Мама, жонка Панфілава — Марыя Іванаўна і бацькі Віктара — Васіль Іванавіч і Вера Іванаўна Талаліхіны — разам хадзілі па інстанцыях і проста выбівалі месца на могілках», — кажа Рыта Даватар.

І Даватар, і Панфілаў, і Талаліхін загінулі ў 41-м, у час бітвы за абарону Масквы, у тым жа годзе ім усім пасмяротна было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. І толькі ў 1959-м іх пахавалі на Новадзвяжочых могілках. Яны і ляжаць там — плячом да пляча.

Анатоль СЛАНЕЎСкі.

